

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р **Стилиян Стоянов**,

член на научно жури за защита на дисертация за придобиване на научната степен „доктор на науките“ от **проф. д-р Магдалена Петрова Костова -**

Панайотова

в област на висшето образование 2. Хуманитарни науки,

професионално направление 2.1. Филология, научна специалност

„Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия“

Тема:

**ПО ШЕВОВЕТЕ НА ЛИТЕРАТУРАТА (МЕЖДУ ИЗТОКА И ЗАПАДА
– ГРАНИЦИ И ИДЕНТИЧНОСТИ)**

Основание за написване на рецензията: Заповед № 2460/ 13. 11. 2020 г. на ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“

1. Кратки биографични данни

Магдалена Петрова Костова – Панайотова е завършила специалностите „Българска филология“ и „Журналистика“ в СУ „Св. Климент Охридски“ през 1991 г. През 1997 г. защитава докторска дисертация на тема: „Художественият свят на Георгий Иванов. Поезия и проза“ От 2006 г. е доцент към Катедрата по славистика на ЮЗУ „Неофит Рилски“, а от 2010 г. е професор към същата катедра. Работила е като журналист в печатни и електронни медии. От 2007 г. в продължение на два мандата е заместник-декан на Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“. От 2015 г. и понастоящем проф. Магдалена Костова – Панайотова е декан на Филологическия факултет.

Научните ѝ интереси, както е видно от приложената справка, са в областта на руската литература, теорията и историята на литературата,

историята на балканските литератури, медиазнанието. Има впечатляваща като обем и като широта на научните интереси продукция: 13 научни книги, над 100 публикации, три стихосбирки, статии в справочни издания. Ръководител на множество международни и национални научни проекти. Участник в експертни групи у нас и в чужбина, носител на национални и международни награди. В свидетелска модалност съм длъжен да подчертая и несъмнените качества на проф. Панайотова като организатор и администратор.

2. Данни за дисертацията и автореферата

Дисертационният труд „По шевовете на литературата (между Изтока и Запада – граници и идентичности) е с обем от 358 страници, структурирани в две глави, уводни думи и заключение. Библиографията към дисертацията е респектираща – 24 страници с библиографски източници на латиница и 10 на кирилица – общо 358 единици.

В увода много добре е мотивирана актуалността на темата: децентрализацията на литературата и на културата, която обуславя радикалния интелектуален обрат през новото хилядолетие, преосмислянето на стереотипи от типа „център – периферия“, „свой-чужд“, „ние – другите“ и под. Очертан е визуалният образ на това ново състояние – шевовете на литературата – който се оказва особено подходящ за систематизиране на размислите върху изключително широк (в географски, тематичен и жанров смисъл) спектър от литературни текстове.

Първата глава, „Чии са тези Балкани“, разглежда „шевовете на литературата“ непосредствено около нас. Тя се състои от единадесет обособени части, шест от тях коментират спецификата на взаимодействие между балканските литератури – по отношение на образа на Другия (на Чужденеца), по отношение на визията за Балканите (иманентна или

приписвана), по отношение на образи на българина в отделни балкански литератури. Пет от частите на първа глава са центрирани върху творчеството на знакови автори: Милорад Павич, Драгослав Михайлович, Дубравка Угрешич, Орхан Памук, Данило Киш.

Втората глава, „Между два свята“, разглежда отношението Изток – Запад като конструкт в съвременната литература и литературознание. Случайно или не, подглавите и на тази глава също са единадесет, като във всяка една от тях взаимодействието между Изтока и Запада е коментирано през творчеството на отделен автор: Йоко Тавада, Кадзуо Ишигуро, Франсоа Чън, Ейми Тан, Ханиф Курейши, В.С. Найпол, Салман Рушди, Анна Мой, Амин Маалуф, М. Ондатджи, Мосхин Хамид.

Заключението систематизира концепциите, защитавани от Магдалена Панайотова и, което ми се струва много съществено, отваря прочита, предложен в дисертацията, към по-широк и съществен хоризонт, цитирам: „...ако сравнителното литературознание рисува начина, по който си представяме света, то, според нас е важно да бъде отразено какъв свят създава световната литература днес, кой е част от този свят, ненарушимо ли е европейското господство в нея, какво е мястото на тъй наречените кроскултурни писатели, какво се случва с идеите, родени в пограничните „шевове“ на литературата.“ В този смисъл текстът на дисертацията е особено ценен и като база за бъдещи изследвания в областта на сравнителното литературознание, на межкултурните комуникации, на социологията на литературното творчество.

Авторефератът към дисертацията дава пълна представа за нейната структура, цели, задачи, подходи, както и за литературните текстове, които са интерпретирани. Магдалена Костова – Панайотова не е посочила в автореферата приносните моменти на предлагания труд, което едновременно

затруднява, но пък и дава свобода на рецензента да се опита самостоятелно да ги дефинира.

Тезите, защитавани в дисертационния труд, са апробирани в една книга и осемнадесет статии, публикувани в български и чуждестранни специализирани научни издания.

3. Съдържание и основни моменти на дисертацията

- Актуалност на темата

Бих искал да започна със статията на проф. Панайотова „Изпълзващите се предмети и литературоведът в сянка“, публикувана в сборника „Невидимата школа“, посветен на Н. Георгиев, М. Янакиев и Р. Коларов. В нея е артикулирано усещането за криза на традиционните литературоведски представи и подходи. Никола Георгиев, да си припомним, в присъщия за него провокативно-ироничен маниер нарече литературознанието „трагикомедия без катарзис“. Не за да обяви безполезността му, а за да провокира критичен поглед върху базисни негови категории и концепции и, по-съществено, посоки към осмисляне на състоянието му в един изключително динамичен литературен и извънлитературен свят.

Дисертацията на Магдалена Костова – Панайотова предлага подходи, които, от една страна, подлагат на съмнение традиционни литературоведски и изобщо културологични доктрини и подходи. От друга – на базата на наистина внушителен като обхват и тематика набор от литературни текстове – тя предлага и апробира литературоведски инструментариум. Базисно в предлагания дисертационен текст е понятието „хибридност“, въведено и мотивирано от Хоми Баба; идеята, че съвременното състояние на литературата и на културата изобщо изключва налагането на ценностни йерархии, на делението на водещи и епигонски (в широк смисъл) литератури и култури.

Особено продуктивна е тезата, че взаимодействието вече не е Свой – Чужд, а Друг – Друг при съхраняване на идентичностите; излизането на литературата (и литературознанието) от стереотипните образи на колониалното и постколониално време.

Другото, което прави труда на проф. Панайотова особено актуален (а и привлекателен като концепции и идеи), е „отварянето“ на прочита. Не толкова как е направена литературната творба, а какъв свят създава световната литература днес, когато големи групи хора сменят своето местоживеене, раздвоени между миналото там и настоящето тук. Какво става със самата литература, когато тя все повече става функция на пазарни механизми и все по-често създава текстове, натрапчиво напомнящи лавка на панаир, предлагаща всякакви екзотични неща.

Базисни за дисертацията са синонимите шев – граница. Чисто географски те мотивират двете ѝ глави: Балканите и Изток – Запад. Границите тук, при нас, и глобалната граница. Оказва се, че и двете, въпреки първоначалната си очевидност, са достатъчно проблематични, когато трябва да разсъждаваме върху тях не на базата на аксиоматични и шаблонни представи. Магдалена Костова – Панайотова гради своите хипотези на основата на задълбочени интерпретации върху творчеството на автори от Балканите и автори от Изтока и успява, ако цитираме Гьотевия Мефистофел, да прозре зеленото дърво на живота отвъд сивотата на теорията. Да отбележа в духа на тази образност, че дървото в много голяма степен успява да придаде жизнени зелени оттенъци на теорията в рецензирания дисертационен текст.

- **Приноси**

Нека започна с един цитат от увода на дисертацията: „Ако в един предходен период предаването на националните традиции е главна тема на световната литература, то днес в територията на сравнителното

литературознание влизат историите за граници, мигрантския поглед към света, постколониалните истории, разказите на „преведените хора“ по определението на С. Рушди.“ Един от приносните моменти на дисертацията е коментирането на тази амалгама от традиция и съвременност по отношение на постика, тематика, персонажна система в балканските литератури. Магдалена Панайотова намира нужния конструкт: „Близките непознати“, който много добре описва образа на Другия в отделните балкански литератури. Логично е, че при широкия обхват на интерпретирани художествени текстове, както и на солидната теоретична база, Магдалена Панайотова не изпада в двете възможни крайности: толерантно премълчаване на негативния образ на „близкия чужденец“, който класически и не толкова класически произведения на автори от Балканите предлагат, както и напълно извънлитературните и патриотарски интерпретации на своето, построено изключително върху отричането на чуждото. Магдалена Панайотова изследва проекциите на българина и българското в гръцката, румънската и хърватската литература и обосновава тезата, че точно в човека непосредствено от другата страна на границата никак не е трудно да намериш и опишеш лошия друг. Лошите българи почти ги няма в хърватската литература, докато в гръцката и румънската се срещат значително по-често. Но отношението е симетрично – единственият лош представител на хърватите в класически текстове на българската литература е петелът на дядо Либен, наречен заради лютия му нрав „хърватина“. Лошите гърци и румънци са значително повече.

Изследователската амбиция в първа глава е да се погледне отвъд стереотипите и шаблоните – отвъд „мостовете“, „кръстопътя“, „бурето с барут“ и т.н., способността, според интерпретирания в дисертацията хърватски поет Иван Сламинг, балканският човек да сътворява себе си извън удобната и позната метафорика на напластените предразсъдъци и представи.

Другите представи, модерни или постмодерни, Магдалена Панайотова търси в творчеството на знакови автори от Балканския полуостров, припознавани като явления в европейската и световната литература: Милорад Павич, Данило Киш, Дубравка Угрешич, Орхан Памук. Ключови конструкти в анализа на иначе толкова различните автори са памет, спомен, носталгия, традиция, разгледани като опора, но и като точка на отгласване в търсене на една друга идентичност. И илюзията, мисля си, че литературният човек може да живее „извън нациите“, като чужденец за националните държави. Или ако това е осъществимо, каква би била цената?

И докато първата глава на дисертацията географски е центрирана около Балканите и като цяло не излиза извън територията на Европа, втората глава предлага едно околосветско пътешествие, осъществено чрез литературни и металитературни текстове. Забележително достижение на дисертацията е, че в единно цяло са обединени различни по националност автори, създали също толкова различни като жанр, тематика, поетика, персонажна система творби. Обединителен център са пътуването, търсенето на смисъла извън географските предели на родното, връщането към същото това родно, съпоставянето, пресичането на граници; с две думи казано – подвижният човек. Или, както Магдалена Панайотова го определя – хибридният човек. Коментирайки творчеството на Йоко Тавада, Магдалена Панайотова намира смисъла на пътуването между континенти, хора и култури в това да се обгърне разединения, чужд и различен свят, да се намери начин за съединяването му.

Именно това търсене на надлитературния смисъл, отварянето на прочита в контекстите на един свят, в който все повече хора са номади в прякото или преносно значение на думата, ми се струва едно от основните достойнства на рецензираната дисертация. И точно тази установка на търсене прави дисертацията единен текст, а не сборник от портрети на познати и не толкова

познати автори. Всеки един портрет е част от пъзела на съвременната литература. Илюзорно е, разбира се, да се работи с понятия като „световен литературен процес“ и Магдалена Панайотова не го прави. Но предлага елементите на пъзела - синтезът на културите, който е възможен само при дистанция между своята и чуждата култура, според Йоко Тавада. И пак според нея: лишеният от език, осъден на немота, космополитниен човек, който е принуден наново да изгражда своя мозаичен, странен език, своята нова идентичност.

Друг елемент от пъзела: търсенето на идентичността извън рамките на националното: „Струва ми се, че да четеш Ишигуро като японски или английски писател е все едно да го запращаш към идентичност, която никога не е била негова. Това въображаемо разграничение между своето и чуждото не е продуктивно за този писател.“

Трети: източната реакция на базови за западноевропейската литература текстове – например даоистката реакция в романите на Франсоа Чън на Марсел Пруст, Ромен Ролан, Жан-Пол Сартр, Андре Жид.

Пъзелът би бил непълен, ако не включим в него екзотичната другост, която създава своеобразен пропуск за писатели от малцинствата по пътя на комерсиализацията на културните разлики.

Всеки един от единадесетте автори, коментирани във втората глава на дисертацията, поставя елемент в пъзела. А несъмненият принос на Магдалена Панайотова е, че задава теоретичната основа, рамките, в които следва да бъде разположен пъзелът. И поради това не смятам, че биха били уместни въпроси от типа: защо автора X го има в текста на дисертацията, а автора Y – не. Дисертацията, на базата на портрети на конкретни автори, убедително изгражда инвариантния образ на съвременния писател: човек на пътя, а не на мястото, човек, който дори и да не пресича физически границите, е ситуиран

в хибридноста на гранично/безграничното чрез медиите и комуникациите; човек, който е чужденец в приемащата култура, но по същия начин е възприеман и в своята. Докато четях дисертацията, натрапчиво ми се въртеше определението на Бахтин за романов герой: човек не на своето място. Набор от такива писатели – романови герои предлага дисертацията на Магдалена Панайотова. Смисълът ѝ обаче, както вече стана въпрос, далеч надхвърля създаването на текст – дайджест от актуални и нашумели автори и произведения. В заключението четем: „По шевовете на литературата“ не е текст, който се опитва да конструира някакъв нов модел на литература, балканска, източна или западна, а преди всичко мозайка, или мозайки от текстове, почерпени от територията на онези литературни граници, в които се случват значими за съвременната литература събития. Тя представя авторски присъствия, ключови за съвременната хибридна, кроскултурна литература, творци, които стават част от промяната на тъй наречения западен канон...“

Смисълът: свеждане на световната литература днес не до огромен корпус от текстове, съставена от „хиперканон“, „контраканон“ и пр., а разглеждането ѝ като модел на четене през определен набор от текстове, чрез които можем да зададем различни модели на свят.

4. Заключение

Предложеният от проф. д-р Магдалена Петрова Костова – Панайотова дисертационен труд „По шевовете на литературата (между Изтока и Запада – граници и идентичности) е задълбочено и респектиращо по обхвата на коментиранияте литературни текстове и метатекстове изследване. Несъмнен е неговият теоретичен принос към съвременното литературознание.

Убедено препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на проф. д-р Магдалена Петрова Костова – Панайотова научната степен „доктор на

науките“ в професионално направление 2.1. Филология по научната специалност „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия“.

Благоевград,
18. 01. 2021 г.

проф. д-р Стилиян Стоянов

REVIEW

by Prof. Stiliyan Stoyanov, Ph.D. member of the scientific jury for the defense of a dissertation for obtaining the scientific degree "Doctor of Science" by Prof. Magdalena Petrova Kostova – Panayotova, Ph.D. in the field of higher education 2. Humanities, professional field 2.1. Philology, scientific specialty "Literature of the Peoples of Europe, America, Africa, Asia and Australia"

Subject: ON THE SEAMS OF LITERATURE (BETWEEN EAST AND WEST - BOUNDARIES AND IDENTITIES)

The research ambition in the first chapter is to look beyond stereotypes and patterns - beyond "bridges", "crossroads", "gunpowder barrel", etc., the ability, according to the Croatian poet Ivan Slaming, interpreted in the dissertation, the Balkan man to create himself its beyond the convenient and familiar metaphor of layered prejudices and notions. Other notions, modern or postmodern, Magdalena Panayotova seeks in the works of famous authors from the Balkan Peninsula, recognized as phenomena in European and world literature: Milorad Pavic, Danilo Kish, Dubravka Ugresic, Orhan Pamuk. Key constructs in the analysis of otherwise so different authors are memory, recollection, nostalgia, tradition, considered as a support, but also as a point of repulsion in search of another identity. And the illusion, I think, that the literary man can live "outside the nations," as a foreigner of the nation-states. Or if this is feasible, what would be the price? And while the first chapter of the dissertation is geographically centered around the Balkans and generally does not go beyond the territory of Europe, the second chapter offers a trip around the world, made by literary and metalliterary texts. A remarkable achievement of the dissertation is that it is united authors of different nationalities, who created works different as genre, subject matter, poetics. The unifying center is the journey, the search of meaning outside the geographical boundaries of the native,

the return to the same native, the comparison, the crossing of borders; in two words - the mobile person. Or, as Magdalena Panayotova defines it - the hybrid person. Commenting on the work of Yoko Tawada, Magdalena Panayotova finds the meaning of the journey between continents, people and cultures in embracing the divided, foreign and different world, to find a way to unite it.

It is this search for the supra-literary meaning, the opening of the reading in the contexts of a world in which more and more people are nomads in the literal or metaphorical sense of the word, it seems to me one of the main merits of the peer-reviewed dissertation. And it is precisely this search attitude that makes the dissertation a single text, not a collection of portraits of well-known and less well-known authors. Each portrait is part of the puzzle of contemporary literature. Magdalena Panayotova offers the elements of the puzzle - the synthesis of cultures, which is possible only at a distance between their own and another's culture, according to Yoko Tawada. And again, according to her: the languageless, doomed to silence, cosmopolitan man, who is forced to rebuild his mosaic, strange language, his new identity. Another element of the puzzle: the search for identity outside the national: "It seems to me that reading Ishiguro as a Japanese or as a English writer is like sending him to an identity that was never his. This imaginary distinction between one's own and another culture is not productive for this writer. "

The Eastern reaction to texts basic to Western European literature - for example, the Taoist reaction in the novels of Francois Chen to Marcel Proust, Romain Rolland, Jean-Paul Sartre, Andre Gide. The puzzle would be incomplete if we did not include in it the exotic otherness, which creates a kind of omission for minority writers on the way to the commercialization of cultural differences. Each of the eleven authors commented on the second chapter of the dissertation places an element in the puzzle. And the undoubted contribution of Magdalena Panayotova is that it sets the theoretical basis, the framework in which the puzzle should be located.

The dissertation, based on portraits of specific authors, convincingly builds the invariant image of the contemporary writer: a man on the road, not in the place, a man who, even if he does not physically cross borders, is situated in the hybridity of the boundary through the media and communications; a person who is a foreigner in the host culture, but is perceived in the same way in his own. As I read the dissertation, I remembered Bakhtin's definition of a novel character: a man out of place. Magdalena Panayotova's dissertation offers a set of such writers - novel characters. However, its meaning, as already mentioned, goes far beyond the creation of a text - a digest of current and popular authors and works. In conclusion, we read: "On the seams of literature" is not a text that tries to construct a new model of literature, Balkan, Eastern or Western, but above all a mosaic, or mosaics of texts drawn from the territory of those literary borders, in which are significant events for modern literature. It presents author's presences, key to contemporary hybrid, cross-cultural literature, artists who become part of the change of the so-called Western canon. The point: to reduce world literature today not to a huge body of texts composed of "hypercanon", "countercanon", etc., but to consider it as a model of reading through a certain set of texts through which we can set different models of the world.

Conclusion

The dissertation "On the Seams of Literature (Between East and West - Boundaries and Identities)" proposed by Prof. Magdalena Petrova Kostova-Panayotova is an extensive and respectful research in the scope of the commented literary texts and metatexts. Undoubtedly, his theoretical contribution to the modern literary studies. I strongly recommend to the esteemed scientific jury to award Prof. Dr. Magdalena Petrova Kostova - Panayotova the scientific degree "Doctor of Science" in the professional field 2.1. Philology in the scientific specialty "Literature of the peoples of Europe, America, Africa, Asia and Australia".

Blagoevgrad,

18. 01. 2021

(prof. Stiliyan Stoyanov, Ph.D.)

.